

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТР ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

ПОГОДЖЕНО:

Методичною радою
Центру туристсько-краєзнавчої
творчості учнівської молоді
Мелітопольської міської ради
Запорізької області
Протокол № 4 від 05.05.2016 р.
Голова ради

_____ Т.В.Волошенко

ЗАТВЕРДЖЕНО:

Науково-методичною радою
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

Протокол № 10 від 06.07.2016 р.
Голова ради професор

_____ І.А.Мальцева

Навчальна програма з позашкільної освіти

туристсько-краєзнавчого напрямку

«Історики-краєзнавці»

Вищий рівень, 1 рік навчання

м. Мелітополь, 2016

Автор-укладач:

Алексеева Тетяна Олександрівна – керівник гуртка Центру туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області.

Рецензенти:

Кот Т.В. - директор Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області, відмінник освіти України

Куліш Г.В. - заступник директора з НВР Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області, відмінник освіти України

Алексеевко Н.П. - заввідділом Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області

ПРОГРАМА

гуртка „ Історики краєзнавці ”

Вищий рівень

Пояснювальна записка

Історичне краєзнавство – сходинок до пізнання учнями рідного краю, реалізації інтересів у вивченні навколишнього середовища та історико-культурного надбання України та світу, формування туристсько-спортивних та краєзнавчих знань, умінь і навичок засобами позашкільної освіти.

Програма передбачає навчання дітей в гуртках вищого рівня протягом одного року.

На опрацювання навчального матеріалу відводиться 324 годин на рік, 9 годин на тиждень.

Метою програми є набуття особистістю компетентностей у процесі занять історичним краєзнавством.

Основні завдання програми полягають у формуванні таких компетентностей:

1. Пізнавальна компетентність: знайомитися та вивчати пам'ятки історії і культури, формувати особистісне сприйняття дослідженого матеріалу, формувати вміння досліджувати навколишнє середовище.

2. Практична компетентність: вміти описувати краєзнавчі об'єкти, оформляти польовий зошит та щоденник досліджень за вибраною темою, орієнтуватися на місцевості за допомогою карти та компасу, проходити маршрути за легендою, встановлювати намет, розпалювати вогнище в різних погодних умовах, готувати страви в похідних умовах на вогнищі, долати природні перешкоди, дотримуватися основних правил техніки безпеки участі у туристських подорожах та змаганнях.

3. Творча компетентність: складати описи маршрутів 1 - 3 денного походу, брати участь в екскурсіях, експедиціях, акціях, пошуковій та дослідницькій роботі.

4. Соціальна компетентність: здатність до співробітництва, соціальна активність, виховання культури спілкування, виховання свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, збереження та примноження культури, звичаїв, традицій українського народу, повага до людей, формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери (самостійність, колективізм, працелюбство, ініціативність, відповідальність та інші), виховання доброзичливості, вміння працювати в колективі.

Програма гуртка спрямована на формування системного мислення, поглиблення знань, умінь і навичок з окремих предметів та туристсько-краєзнавчої роботи.

В основу програми „Історичне краєзнавство” покладено базові блоки:

- краєзнавство;
- спортивно-туристська підготовка;
- фізична культура та безпека життєдіяльності.

У змісті програм враховані вимоги Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти в галузі „Суспільствознавство”, „Здоров'я і фізична культура”. Програма включає відомості, що поглиблюють і доповнюють зміст навчальних предметів з історії, географії, краєзнавства тощо.

Важлива роль відводиться формуванню у гуртківців мовної культури, засвоєнню краєзнавчої термінології, практичних навичок роботи з краєзнавчим обладнанням, компасом, картографічними матеріалами, користування туристським спорядженням та обладнанням, виконання топографічних робіт, свідомого ставлення до власного здоров'я.

Заняття гуртка організовується таким чином: одне заняття – теоретичне, друге – практичне. Екскурсії та практичні заняття є обов'язковими та необхідними складовими навчально-виховного процесу. Вони передбачають створення умов для наближення змісту тем до реального життя. Необхідною умовою організації екскурсій і практичних занять на місцевості є дотримання санітарно-гігієнічних вимог та техніки безпеки.

При плануванні екскурсій, практичних занять, подорожей та змагань беруться до уваги сезонні зміни погоди, додаткові можливості для реалізації запланованих заходів під час канікул.

Для закріплення та реалізація набутих вихованцями знань, умінь та навичок у кінці навчального року проводиться літня туристсько-краєзнавча подорож (поза сіткою навчальних годин).

Програма передбачає варіативність як дидактичних принципів, так і елементів інноваційних методів навчання спрямованих на формування творчої особистості, включаючи оздоровчу та інструктивну спрямованість.

На заняттях гуртка використовують різноманітні методи навчання в залежності від віку гуртківців: пояснювально-ілюстративні (розповідь, пояснення, бесіда, ілюстрація, дискусія та ін.), репродуктивні (відтворювальні), тренінгові (розвиток знань, набуття вмінь та навичок), дискусійні, проблемно-пошукові (дослідницькі, пошукові) методи навчання. При проведенні практичних занять перевага надається краєзнавчим дослідженням та пошуковій роботі, спортивним та рухливим іграм з елементами туризму, краєзнавчим дослідженням за природою, об'єктами та інше.

Застосовуються різноманітні засоби навчання: наочні посібники, картографічний, роздатковий матеріал, технічні засоби навчання.

Поряд з груповими, колективними формами роботи проводиться індивідуальна робота з гуртківцями, в тому числі при підготовці змагань, конкурсів, виставок та інших масових заходах. Створюються умови для диференціації та індивідуалізації навчання відповідно до творчих здібностей, обдарованості, віку та психофізичних особливостей стану здоров'я дітей відповідно до чинного Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах. Перевірка компетентностей вихованців здійснюється під час проведення практичних занять у формі змагань, вікторин, конкурсів та відвідуванні екскурсійних об'єктів.

Керівник гуртка в установленому порядку може вносити зміни до розподілу навчального часу на вивчення окремих тем програми, враховуючи рівень підготовки, вік, інтереси вихованців, стан матеріально-технічної бази закладу, в якому працюють гуртки. Теми подані у порядку зростання складності матеріалу.

У перші тижні занять необхідно провести батьківські збори, де розповісти про план роботи гуртка, розклад занять та особисте спорядження юного туриста для практичних занять та подорожей.

При проведенні навчально-виховного процесу в гуртку та з метою ефективного засвоєння систематизованих знань, умінь та навичок використовуються засоби навчання відповідно до чинного Типового переліку навчально-наочних посібників і технічних засобів навчання для художньо-естетичних, еколого-натуралістичних, туристсько-краєзнавчих і науково-технічних позашкільних навчальних закладів.

Вищий рівень, один рік навчання
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва розділу, теми	Кількість годин		
		Усього	В тому числі	
			теоретичних	практичних
1	2	3	4	5
1	РОЗДІЛ I. Вступна частина	4	4	
1.1.	Забезпечення безпечних умов проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей	2	2	-
1.2	Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю	2	2	-
2	РОЗДІЛ II. Краєзнавство	200	64	136
2.1.	Вступне заняття	2	2	-
2.2.	Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю	2	-	3
2.3	Актуалізація знань попереднього року навчання	8	4	4
2.4.	Підготовка звіту про краєзнавчу експедицію	14	6	8
2.5.	Організація туристсько-краєзнавчих експедицій	50	8	42
2.6.	Історико-культурні об'єкти України	20	8	12
2.7.	Історико-краєзнавчі дослідження рідного краю	48	12	36
2.8	Краєзнавчі дослідження. Обладнання для краєзнавчих досліджень.	16	8	8
2.9.	Природоохоронна діяльність	16	8	8
2.10	Масові заходи: туристсько-краєзнавчі подорожі, зльоти, конференції тощо	24	8	16
3	РОЗДІЛ III. Туристсько-спортивна підготовка	84	22	62
3.1.	Спортивне орієнтування. Топографічна підготовка.	20	4	16
3.2.	Туристське спорядження	12	4	8
3.3.	Туристський побут. Організація харчування в краєзнавчій експедиції	12	4	8
3.4.	Техніка пішогодного туризму	20	4	16
3.5.	Підготовка до літньої експедиції	20	6	14
4	РОЗДІЛ IV. Фізична підготовка та безпека життєдіяльності	32	4	28
4.1.	Фізична підготовка. Спортивні ігри	22	2	20
4.2.	Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога	10	2	8
5	РОЗДІЛ V Підсумкове заняття	4	-	4
5.1.	Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	Поза сіткою годин	-	-
	РАЗОМ:	324	94	230

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

РОЗДІЛ І. ВСТУПНА ЧАСТИНА (4 год)

1.1. Забезпечення безпечних умов проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей (2 год)

Техніка безпеки під час проведення занять у приміщеннях, спортивних залах, спортивних майданчиках та на місцевості. Безпечні умови організації екскурсій. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті.

Протипожежна безпека в лісопарковій зоні, в туристських подорожах та краєзнавчих експедиціях.

1.2. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю (2 год)

Права та обов'язки учасників туристсько – краєзнавчих подорожей. Забезпечення безпечних умов проведення подорожей згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 02.10.2014 № 1124 Про затвердження нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації туристсько - краєзнавчої роботи.

РОЗДІЛ ІІ. КРАЄЗНАВСТВО (200 год)

2.1. Вступне заняття (2 год)

Історичне краєзнавство, його значення і сутність. Історія розвитку туризму та краєзнавства. Виникнення зацікавленості до історії рідного краю. Розвиток краєзнавства в ХІХ столітті. “Золота ера” українського краєзнавства 20-х років ХХ ст. Розвиток краєзнавства на Мелітопольщині. Традиції та сучасний стан розвитку туризму та краєзнавства в Україні, у Запорізькому краю. Зміст і завдання роботи гуртка, особливості роботи юних істориків-краєзнавців.

2.2. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю (2год)

Зручність та вигідність географічного положення України. Географічні, природні умови Мелітопольщини. Різноманітність фауни, флори, багатство історико-культурної спадщини. Транспортний зв'язок та кордони рідного краю.

2.3. Актуалізація знань попереднього року навчання (8 год)

Повторення основних тем гуртка початкового рівня “Юні туристи – краєзнавці”, контрольна перевірка рівня туристсько-краєзнавчих знань, умінь та навичок гуртківців.

Практичні заняття.

Практичне заняття на місцевості з ціллю закріплення та перевірки навичок та знань за тематиками попереднього курсу.

2.4. Підготовка звіту про краєзнавчу експедицію (14 год.)

Підсумкова робота з польовим щоденником. Зібрані під час експедиції письмові та усні джерела. Паспортизація маршрутів і пам'ятників історії та культури. Схема туристсько-краєзнавчого маршруту та його опис.

Пропаганда матеріалів туристсько-краєзнавчої експедиції у навчальному закладі.

Практичні заняття.

Оформлення польового щоденника. Складання письмового звіту про туристсько-краєзнавчу експедицію. Підготовка матеріалів, зібраних під час експедиції для передачі в краєзнавчий музей навчально – виховного закладу. Оформлення звітної виставки.

Виступи зі звітом про туристсько-краєзнавчу експедицію у навчальному закладі, на конференції.

2.5. Організація туристсько-краєзнавчих експедицій (50 год)

Мета та завдання туристсько-краєзнавчої експедиції. Розподіл обов'язків між членами групи. Розробка маршруту експедиції. Спеціальні запитальники.

Методи збирання історико-краєзнавчих матеріалів:

- безпосереднє ознайомлення з предметами матеріальної культури;
- спостереження за щоденним життям місцевого населення;
- анкетне опитування населення;
- виявлення рівня духовного життя за пам'ятниками матеріальної культури;
- застосування масштабного креслення, зйомки планів поселень.

Практичні заняття.

Робота з картографічним матеріалом з метою складання маршруту подорожі, підготовка технічних засобів. Ведення польового щоденника та зошита. Записи спогадів старожилів. Збирання фольклорно-етнографічного матеріалу. Опис археологічних та історико-культурних пам'ятників. Консультації з вченими та спеціалістами, зв'язок з краєзнавчими музеями. Перевірка фактів і дат, виявлених у ході експедиції. Оформлення стендів, фотоальбомов, та інших матеріалів до передачі до краєзнавчого кабінету. Похід вихідного дня.

2.6. Історико-культурні об'єкти України (20 год)

Історичні та культурні пам'ятники – надбання народу. Види пам'ятників історії та культури:

- пам'ятники історії: будівлі, пам'ятні місця, пов'язані з важливими історичними подіями в житті народу;
- пам'ятники археології: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, кам'яні споруди, наскельні зображення;
- пам'ятники містобудування та архітектури;
- пам'ятники мистецтва: твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва;

- документальні пам'ятки: акти органів державної влади та органів державного управління, інші письмові документи, кіно - фотодокументи тощо.

Державний облік пам'яток історії та культури. Ремонтні та реставраційні роботи.

Практичні заняття.

Ознайомлення із Законом України „Про охорону природи”. Заходи з пропаганди пам'яток історії та культури рідного краю. Екскурсії та походи з метою ознайомлення і вивчення пам'яток історії і культури рідного краю, України та інших країн. Виконання завдань Товариства охорони пам'яток історії та культури, інших державних та громадських організацій.

2.7. Історико-краєзнавчі дослідження рідного краю (48 год)

Роль історичного краєзнавства у вивченні культурно-історичних, трудових та духовних традицій рідного краю.

Шляхи збирання історико-краєзнавчих матеріалів:

- планомірне систематичне збирання документів, пам'яток та інших краєзнавчих матеріалів;

- експедиційне збирання;

- облікування подарунків та інших надходжень до музею.

Поняття “рідний край”, кордони, природні умови та населення рідного краю.

Методи краєзнавчих досліджень:

- літературний (використання друкованих джерел про рідний край);

- польових спостережень (використання технічних засобів);

- картографічний (використання карт);

- окомірна зйомка місцевості та складання карт;

- статистичний (збирання та обробка кількісних показників при вивченні населення, господарства, економічних зв'язків).

Практичні заняття.

Вивчення кордонів рідного краю, робота з літературними джерелами. Встановлення зв'язків з архівами, музеями, пошук свідків історичних подій, та зустрічі з ними, записи їх спогадів. Обробка листів, документів, фотографій. Дослідницька робота з вивчення географічних назв та легенд. Розгляд видових листівок як наочний засіб вивчення історії рідного краю. Пам'ятні місця пов'язані з життям діяльністю вчених, письменників, діячів мистецтв та їх внесок в життя рідного краю. Забути імена рідного краю. Походи та експедиції.

2.8. Краєзнавчі дослідження. Обладнання для краєзнавчих досліджень (16 год)

Вивчення приладів та обладнання для краєзнавчої роботи. Місцеві ознаки та прогноз погоди (ознаки сталої ясної погоди та негоди).

Прилади для метеоспостережень: термометр, барометр, гігрометр, опадомір, флюгер. Повітряні маси, атмосферний фронт, тиск. Хмари та інші атмосферні явища. Фенологічні спостереження.

Практичні заняття. Метеорологічні спостереження під час експедиції. Складання “рози вітрів” даної місцевості. Ведення щоденника спостережень. Фенологічні спостереження. Похід вихідного дня.

2.9. Природоохоронна діяльність (16 год)

Охорона природи - справа всіх людей планети. Форми охорони природи – державна, громадська, індивідуальна. Роль юних туристів–краєзнавців в охороні навколишнього середовища. Червона книга Україна. Ендеміки рідного краю. Екологічні проблеми та їх розв’язання на території рідного краю.

Практичне заняття.

Заповідники та заказники як форма збереження окремих ділянок незайманої природи для наукових досліджень. Відвідання заповідників і заказників.

2.10. Масові заходи: туристсько–краєзнавчі подорожі, зльоти, конференції (24 год)

Ознайомлення з Положеннями та Умовами проведення різних зльотів та змагань.

Підготовка к участі у краєзнавчому або історичному зльоті.

Практичні заняття.

Визначення мети і завдань зльоту. Підбір групи та розподіл обов’язків. Підготовка спорядження та топографічних матеріалів. Тренування та репетиції

РОЗДІЛ ІІІ.

ТУРИСТСЬКО - СПОРТИВНА ПІДГОТОВКА (84 год)

3.1. Спортивне орієнтування. Топографічна підготовка (20 год)

Загальні відомості про спортивне орієнтування. Способи орієнтування на місцевості за компасом, небесними світилами. Визначення сторін горизонту. За компасом. Поняття про азимут, масштаби спортивних карт. Умовні знаки на спортивних картах. Види змагань у спортивному орієнтуванні.

Практичні заняття.

Рух на місцевості з орієнтування за картою та легендою. Визначення сторін горизонту за компасом. Рух за вказаним азимутом. Похід вихідного дня.

3.2. Туристське спорядження (12 год)

Теоретичні знання про спорядження (маса, надійність, компактність, естетичність, відповідність призначенню). Групове, індивідуальне, спеціальне та саморобне спорядження. Підготовка та ремонт спорядження. Укладка рюкзака.

Практичні заняття.

Загальні вимоги до спорядження (маса, надійність, компактність, естетичність, відповідність призначенню). Групове, індивідуальне, спеціальне

та саморобне спорядження. Підготовка та ремонт спорядження. Укладка рюкзака.

3.3. Туристський побут(12 год.)

Організація харчування в краєзнавчій експедиції

Улаштування місць привалів і ночівель, охорона природного середовища. Заготівля дров. Типи вогнищ.

Практичні заняття.

Встановлення наметів. Улаштування місця для вогнища. Розпалювання вогнищ різного типу. Приготування їжі в польових умовах. Похід вихідного дня.

3.4. Техніка пішохідного туризму (20 год)

Теоретичні знання про рух групи в пішому поході. Стрій туристської групи. Особливості руху туристської групи в певному районі. Способи подолання перешкод. Забезпечення техніки безпеки при подоланні перешкод.

Практичні заняття.

Рух групи в пішому поході. Стрій туристської групи. Особливості руху туристської групи в певному районі. Способи подолання перешкод. Забезпечення техніки безпеки при подоланні перешкод. Похід вихідного дня.

3.5. Підготовка до літньої експедиції (20 год)

Мета та завдання експедиції. Вивчення району експедиції. Методи збирання історико-краєзнавчих матеріалів. Польовий зошит та польовий щоденник, вимоги до їх ведення, спеціальні запитальники.

Практичні заняття.

Розподіл обов'язків між членами групи. Робота з картографічним матеріалом з метою розробки маршруту експедиції. Складання кошторису та матеріальне забезпечення експедиції. Проведення тренувальних або підготовчих польових робіт під час одноденного походу.

РОЗДІЛ IV.

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ (32 год)

4.1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (22 год)

Ранкова гімнастика - один з факторів фізичної підготовки юних туристів-краєзнавців. Час, умови і місце проведення ранкової гімнастики. Похідний крок. Вправи для ніг, присідання та стрибки. Гігієна гімнастичних вправ. Вправи без предметів та на гімнастичних снарядах. Біг на різні дистанції. Стрибки у довжину та висоту. Плавання на різні дистанції.

Практичні заняття.

Розучування кількох комплексів ранкової гімнастики та техніки оздоровчого бігу, правильного дихання. Біг на 50 та 100 метрів, спеціальні бігові вправи, стрибки у довжину через перешкоди.

Одноденна туристсько-краєзнавча подорож.

4.2. Правила санітарії та гігієни (10)

Перша (долікарська) медична допомога

Правила особистої гігієни (догляд за шкірою, зубами, чистота ніг тощо).

Гігієна одягу та взуття (правильний вибір взуття та одягу).

Гігієна харчування та водосолевий режим. Профілактика захворювань і травмувань під час подорожі.

Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли через неправильні дії туристів (опіки, рани, порізи, отруєння).

Потертості, мозолі, переломи та їх види, вивихи, розтяги, струс мозку, удари голови, живота, грудей.

Гостра судинна недостатність, непритомність, шок.

Види кровотеч. Правила та техніка накладання джгута. Похідна аптечка.

Практичні заняття.

Накладання пов'язок, шин при різних типах переломів, вивихів, розтягів тощо.

Виготовлення нош, способи транспортування потерпілого, техніка реанімації. Допомога при травмах та отруєнні травами, грибами. Похід вихідного дня.

РОЗДІЛ V.

ПІДСУМКОВЕ ЗАНЯТТЯ (4 год)

Практичні заняття.

Підведення підсумків роботи гуртка за рік. Відзначення кращих вихованців гуртка за підсумками навчання. Завдання на літо.

5.1. Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

Підготовка та проведення туристсько-краєзнавчої подорожі як форми комплексного закріплення та реалізації набутих вихованцями знань, умінь та навичок у навчальному році (проводиться поза сіткою навчальних годин та, як правило, під час літніх канікул).

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Учні повинні знати:

- основні історичні, археологічні та природні пам'ятки України; документацію для проведення археологічних розкопок; основні документи музейної справи;
- основні вимоги до звіту про краєзнавчу експедицію та туристський похід;
- краєзнавчу та іншу літературу з історії рідного краю;
- схему опису маршруту краєзнавчої експедиції;
- кіно–фотодокументи та інші джерела про історію рідного краю;
- правила безпеки учасників туристських походів та змагань, при подоланні перешкод, організації біваку;
- права та обов'язки учасників подорожей та змагань;
- основні положення Правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України та Правил змагань із спортивного туризму;
- вимоги до походів різного ступеню та категорії складності;
- основні види перешкод, що визначають рівень складності походу (відповідно до обраного виду туризму);
- особливості організації біваку;
- вимоги до організації харчування туристів;
- умовні знаки спортивної та топографічної карти, порядок проходження дистанцій на змаганнях зі спортивного орієнтування;
- туристські можливості регіонів України;
- краєзнавчу та спеціальну літературу з історії рідного краю;
- основні види краєзнавчих спостережень, які можуть здійснюватися в краєзнавчій експедиції чи туристському поході, інструменти (прилади), які при цьому застосовуються;
- місцеві ознаки погіршення та покращення погоди;
- симптоми основних видів травм та захворювань, які можуть статися в поході чи на змаганнях;
- порядок дій в екстремальній (аварійній) ситуації в поході чи на змаганнях, порядок надання першої долікарської допомоги;

Учні повинні вміти:

- працювати з краєзнавчою та спеціальною літературою в архівах та інших наукових установах;
- розробляти анкети та запитальники;
- систематизувати зібраний краєзнавчий матеріал;
- оформляти звіт про краєзнавчу експедицію, виступати з доповідями, рефератами, пропагувати роботу гуртка.
- орієнтуватися на місцевості за допомогою карти та компасу, проходити маршрут за легендою, картою, долати дистанцію спортивного орієнтування в заданому напрямку та/або за вибором, по маркованій дистанції;

- розробляти маршрути експедицій та походів 1 - 3 ступеню складності (відповідно до обраного виду туризму);
  - вимірювати відстані та визначати висоту предметів на місцевості різними способами;
  - долати річку вброд, по колоді, мотузці з перилами, навісній переправі, долати круті трав'яні та піщані схили (спуск спортивним способом та підйом спортивним способом), траверс перешкоди;
  - в'язати вузли, які застосовуються в туристських походах та в змаганнях;
  - організувати бівак, розпалювати вогнище;
  - складати меню для туристського походу;
  - готувати їжу в похідних умовах на вогнищі;
  - дотримуватися правил санітарії, гігієни і техніки безпеки;
  - бережливо ставитися до обладнання та спорядження;
  - оцінювати власні досягнення та досягнення інших гуртківців;
  - співпрацювати з ровесниками під час колективної роботи;
  - складати звіт про краєзнавчу експедицію, технічний опис маршруту;
  - надавати першу долікарську допомогу при травмах;
- Учні повинні взяти участь в краєзнавчій експедиції, туристському поході.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Бардін К.В. Азбука туризма. - М. : Просвещение, 1981.
2. Бамебанов І.В. Узлы.- М: 1998.
3. Байтеряков О.З. Загальна характеристика туристичних ресурсів України // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя (матеріали міжнародної науково-практичної конференції) - Херсон. Херсонський держ. пед. ун-т. -1998. -С. 185-187
4. Безпека життєдіяльності туристів, екскурсантів, відпочивальників та працівників туризму (аспекти). - Дніпропетровськ : Промінь, 2002. -115 с. 5. 5.
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. - К: ВПЦ „Київський університет", 2001. - 395 с.
6. Берега В.Є., Шоробура І.М. Козаком мрію бути - К-П.: Абетка, 2004.
7. Биржаков М.Б. Введение в ТУРИЗМ. - СПб.: „Издательский дом Герда". 2003. - 320 с.
8. Боплан Г.Л. Опис України. К. : Наукова думка, 1991.
9. Вечерський В.В. Загальні відомості про історико-культурні ресурси в туристичних регіонах України //Туристично-краєзнавчі дослідження. Вип. 2. - К: ЧП Кармаліта. - 1999. - С. 99-122.
10. Вихристенко Б.І. Сучасний стан і завдання розвитку туристичної галузі України // Туристично-краєзнавчі дослідження. Вип. 1. - К: КМ-Трейдінг". - 1998. - Частина перша. - С11-18.
11. Ганопольський В.І. Уроки туризму .- К .: Шкільний світ.-2004.
12. Державний реєстр нерухомих пам'яток України національного значення. - К., 2001.
13. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Спортивно-оздоровчий туризм – К,: Альтерпрес, 2008.

14. Звоницький Е.М., Шестопапов Ю.Н. Спутник туриста - Х. : Везелица, 2003.
15. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм" від 29.11.2003 . //www.rada. gov. ua.
16. Закон України "Про туризм" від 15.09.1995 р.// Урядовий кур'єр. - 1995.-№171-172.-С. 5-6.
17. Історія України. – Знання, 1992.
18. Літвінов Д.А. Справочник туриста .- Дніпропетровськ : ЕЦ „Восхождение”, 2005.
19. Ковалевський Г.В., Абрамов В.В. Проблеми розвитку туризму в Україні: інтегрований підхід // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 2. -К.: ЧП Кармаліта, 1999. - С. 19-28
20. Колотуха О.В. Дитячо-юнацький туризм в Україні. – Кіровоград РВЦ Кіровоградського держ. пед. ун-ту, 2001. - 42 с.
21. Колотуха О.В. Географія дитячо-юнацького туризму в Україні – Авангард,- 2008.
22. Костиця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота – К. Вища школа, 1995.
23. Краєзнавство. – К. : Пам'ятки України, 1994.- № 1,2.
24. Крачило М.П., Король О.Д. Сучасний туризм та його місце у суспільному виробництві // Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи. - К: ІВЦ „Слов'янський діалог". - 1995. - С. 57-63. П).
25. Кузик Б.М., Литвин Л.Г. Краєвид – Д. : АРТ ПРЕС, 2006.
26. Лозко Г.С. Українське народознавство - : К. Зодіак –ЕКО, 1995.
27. Любіцева О.О. Географія туризму в Україні // Географія та основи економіки в школі. - 1997. - № 2. - С.3-6
28. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів Світ, 1997.-259 с.
29. Наровлянський О.Д., Наровлянська М.Д., Пустовойт В.О. Шкільний туризм . – К .: Шкільний світ - 2009.
30. Орієнтовні навчальні програми туристсько–краєзнавчих об'єднань учнівської молоді (За заг. ред. Штангея Ю.В., - К., ІЗМН, 1996. – 368 с.)
31. Панов И.Н. Экологический туризм и его роль в устойчивом развитии территорий // Вести МГУ. Сер.5. - 1998. -№ 6.-С. 13-18.
32. Правила проведення туристських подорожей з учнівською і студентською молоддю України / Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 року № 237 // Спортивний туризм. - К.: Федерація спортивного туризму України. - 2006. - № 9 - С. 36-57.
33. Петров В.П. Походження українського народу. – К., 1992.
34. Програма для туристсько–краєзнавчих гуртків позашкільних закладів (кол. укладачів; за ред. Омельченка Д.Г., – К., ІЗМН, 1996. – 124 с.).
35. Скуратівський В. Середотиждень. – К., 1992.
36. Чубинський П. Календарь народных обычаев и обрядов. – К. Музична Україна, 1993.

Рецензія

на навчальну програму гуртка «Історики-краєзнавці»,
вищого рівня, 1 рік навчання

*Автор-укладач: Алексеєва Т.О., керівник гуртка
Центру туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді
Мелітопольської міської ради Запорізької області*

Метою програми є набуття особистістю компетентностей у процесі занять історичним краєзнавством. Історичне краєзнавство – сходінка до пізнання вихованцями рідного краю, реалізації інтересів у вивченні навколишнього середовища та історико-культурного надбання України, формування туристсько-спортивних та краєзнавчих знань, умінь та навичок засобами позашкільної освіти.

В основу програми закладено базові блоки:

- Краєзнавство;
- Спортивно-туристська підготовка;
- Безпека життєдіяльності та фізична культура.

Краєзнавча складова програми поділяється на дві частини: методика краєзнавчої роботи та вивчення фактичного матеріалу. Поступово поширюється та поглиблюються у гуртківців знання та навички, вони залучаються до активної пошукової та дослідницької роботи.

Програма включає відомості, що поглиблюють і доповнюють зміст навчальних предметів з історії, географії, краєзнавства тощо.

Важлива роль відводиться формуванню у гуртківців мовної культури, засвоєнню краєзнавчої термінології, практичних навичок роботи з краєзнавчим обладнанням, компасом, картографічними матеріалами, користуванням туристським спорядженням та обладнанням, виконання топографічних робіт, свідомого ставлення до власного здоров'я.

Загалом програма «Історики-краєзнавці», складена Алексеєвою Т.О., відповідає вимогам щодо навчальних програм краєзнавчого спрямування і може бути використана у позашкільних закладах.

Заступник директора з НВР
Центру еколого-натуралістичної творчості
учнівської молоді Мелітопольської
міської ради Запорізької області

Г.В.Куліш

Підпис Куліш Г.В. підтверджую

Директор ЦЕНТУМ

Т.В.Кот